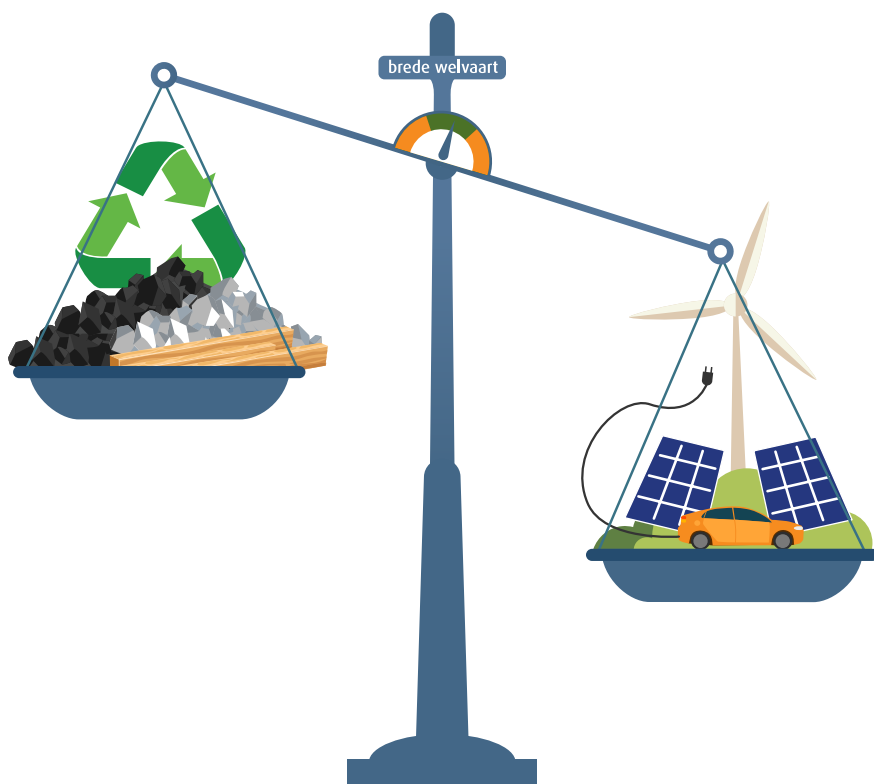

Meer vaart maken met de grondstoffentransitie

Reactie op het Nationaal Programma Circulaire Economie 2023-2030

Meer vaart maken met de grondstoffentransitie

UITGEBRACHT AAN DE STAATSSECRETARIS VAN INFRASTRUCTUUR EN WATERSTAAT MET AFSCHRIFT AAN DE MINISTER VOOR VOLKSHUISVESTING EN RUIMTELIJKE ORDENING, DE MINISTER VAN ECONOMISCHE ZAKEN EN KLIMAAT, DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKwaliteit, DE MINISTER VOOR KLIMAAT EN ENERGIE, DE MINISTER VOOR BUITENLANDSE HANDEL EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN DE VASTE COMMISSIE VOOR INFRASTRUCTUUR EN WATERSTAAT.

NR.4 - APRIL 2023

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 bij wet ingesteld. Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies, persberichten en het laatste nieuws zijn te vinden op de website van de SER. Ook alle adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar te vinden. Adviezen van de laatste jaren zijn ook in gedrukte vorm verkrijgbaar.

Wekelijks verschijnen nieuwe artikelen van het online magazine *Zicht op* op de SER-website. Daarin vindt u nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overleg-economie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen. U kunt zich via de website ook gratis abonneren op de papieren versie van het magazine *Zicht op*, die vier keer per jaar verschijnt.

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag
T 070 3499 525
E communicatie@ser.nl
www.ser.nl

©2023, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding

Inhoudsopgave

Advies	7
Bijlage Samenstelling commissie Duurzame Ontwikkeling (DUO)	17

Advies

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
t.a.v. staatssecretaris mevrouw V. Heijnen
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

BETREFT Advies Meer vaart maken met de grondstoffentransitie

DEN HAAG	4 april 2023	E-MAIL	secretariaatvz@ser.nl
ONS KENMERK	23.102100	TOESTELNUMMER	070 3499 502
BIJLAGE(N)	1		

Geachte mevrouw Heijnen,

Een versnelling van de grondstoffentransitie is essentieel voor het tegengaan van klimaatverandering, het behouden en herstellen van onze biodiversiteit, leveringszekerheid van essentiële grondstoffen, en het bevorderen van een schone, gezonde en veilige leefomgeving. Uit de recent verschenen *Integrale Circulaire Economie Rapportage (ICER)* van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) blijkt dat er ondanks de Nederlandse inzet op het stimuleren van een circulaire economie, geen structurele reductie plaatsvindt van de totale hoeveelheid grondstoffen die we daadwerkelijk gebruiken voor de Nederlandse economie.¹ Daarmee raakt de ambitie van het kabinet om in 2030 de hoeveelheid primaire abiotische grondstoffen te halveren uit zicht.

De SER constateert dat het kabinet in het recent verschenen *Nationaal Programma Circulaire Economie 2023 - 2030 (NPCE)* de urgentie van de grondstoffentransitie onderschrijft.² Ook heeft de SER kennis genomen van de kabinetsreactie³ op de SER-verkenning *Evenwichtig sturen op de grondstoffentransitie en de energietransitie voor brede welvaart*.⁴

---

1 Planbureau voor de Leefomgeving (2023) *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2023*.

2 Rijksoverheid (2023) *Nationaal Programma Circulaire Economie 2023-2030*.

3 Tweede Kamer (2023) Kamerbrief *Nationaal Programma Circulaire Economie 2023-2030 (NPCE) incl. kabinetsreactie op ICER en SER-verkenning*.

4 SER (2022) Verkenning *Evenwichtig sturen op de grondstoffentransitie en de energietransitie voor brede welvaart*.

De SER is van mening de grondstoffentransitie om dringende actie vraagt die verder gaat dan in het NPCE is voorzien. U toont met het NPCE ambitie en geeft ook richting, maar de doelen, middelen en instrumenten zijn nog onvoldoende om deze ambitie ook waar te maken (zoals u zelf overigens ook benoemt in het NPCE). Dit geeft de SER nog onvoldoende vertrouwen dat de versnelling van de grondstoffentransitie middels dit beleidsprogramma is geborgd of aanstaande is. De zorg dat de grondstoffentransitie achterblijft bij de energietransitie blijft bestaan. In het vervolg van deze brief wil de SER u een handreiking doen om de grondstoffentransitie nog meer gewicht te geven en te versnellen. De vier aangrijpingspunten die de SER in zijn verkenning heeft geformuleerd zijn daartoe nog steeds relevant (zie kader).

Aangrijpingspunten om evenwichtiger te sturen op de grondstoffentransitie en de energietransitie.

1. *Stuur op (internationale) ketens en een langere tijdshorizon.*
Het NPCE besteedt aandacht aan emissiereductie in de keten, maar hier worden nog geen concrete maatregelen, doelen of instrumenten aan verbonden.
2. *Kom met een kabinetsbrede inzet op de grondstoffentransitie en een adequate uitvoeringsstructuur.*
Het NPCE bevestigt de intentie van een kabinetsbrede inzet, maar de middelen die daartoe beschikbaar zijn gesteld zijn ontoereikend.
3. *Stel een eigenstandig, concreet, realistisch en afrekenbaar doel voor de grondstoffentransitie vast.*
Het NPCE stelt nog geen concreet, afrekenbaar doel voor de grondstoffentransitie vast. Wel wordt opnieuw de intentie uitgesproken om in 2024 nieuwe doelen vast te stellen.
4. *Presenteer ook voor de grondstoffentransitie een coherent instrumentenpakket.*
Het NPCE presenteert een mix van stimulerende, normerende en beprijzende maatregelen, maar de meeste maatregelen worden nog verkend en zijn niet vastgesteld.

Grondstoffentransitie en energietransitie moeten hand in hand gaan

De grondstoffentransitie en de energietransitie zijn, zoals de SER in zijn verkenning constateerde, gelijkwaardig aan elkaar en moeten integraal worden bekeken. Gelijkwaardig, omdat de grondstoffentransitie even ingrijpend gaat zijn als de energietransitie. De grondstoffentransitie vraagt om een fundamentele herziening van onze economie: van een lineaire economie waarin grondstoffen gewonnen, geproduceerd en verbrand of gestort worden, naar een circulaire economie, waarin we radicaal efficiënter omgaan met grondstoffen en materialen. De grondstoffen-

transitie is dus net als de energietransitie geen gemakkelijke opgave en vraagt veel van mensen, bedrijven én overheden. Tegelijkertijd kan de grondstoffentransitie ook nieuwe businessmodellen en werkgelegenheid creëren, met kansen voor proactief arbeidsmarktbeleid en meer leveringszekerheid van essentiële grondstoffen. Er is dus een integrale visie op beide transities nodig: omdat een energietransitie zonder grondstoffentransitie spanningen en risico's oplevert, terwijl een energietransitie mét aandacht voor de grondstoffentransitie kansen oplevert. De transities zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, maar momenteel niet in balans.

Het verheugt de SER dat deze complexe relatie tussen beide transities in het NPCE wordt onderkend. De SER zou u wel willen meegeven dat het van belang is dat deze relatie ook als *gelijkwaardig* wordt gezien. De maatregelen die in het NPCE worden voorgesteld zijn met name gericht op aansluiting van het circulaire economie-beleid bij het klimaatbeleid, zoals een verhoging van het budget van de MIA/Vamil regeling. Dit geldt ook grotendeels voor de middelen voor de circulaire maatregelen, die vooral worden gezocht in het Klimaatfonds. Daarmee ontstaat het risico dat het circulaire economiebeleid afhankelijk wordt van en ondergeschikt raakt aan het energie- en klimaatbeleid en zich enkel richt op de maatschappelijke opgave om klimaatverandering tegen te gaan. Dit is gezien de gelijkwaardigheid van beide transities, niet wenselijk en brengt mogelijke beperkingen voor het circulaire economiebeleid met zich mee. Daarnaast kan dit leiden tot minder aandacht voor de drie andere maatschappelijke opgaven waar de transitie naar een circulaire economie een bijdrage aan kan leveren (biodiversiteitsverlies, milieuvervuiling en leveringszekerheid).

De SER heeft in zijn verkenning vier aangrijpingspunten geformuleerd voor de noodzakelijke versnelling van de grondstoffentransitie. Deze beogen tevens bij te dragen aan meer gelijkwaardige en integrale sturing op beide transities. Aan de hand van deze aangrijpingspunten beschouwt de SER het NPCE en biedt handreikingen om de grondstoffentransitie te versnellen.

1. Stuur op (internationale) ketens en een langere tijdshorizon

De SER benadrukt in zijn verkenning dat door te sturen op (internationale) ketens (hier én elders) en een langere tijdshorizon (nu én later) er meer evenwichtige sturing op de energietransitie en de grondstoffentransitie kan worden gerealiseerd. Dit komt doordat er door Nederlandse bedrijven die opereren in internationale ketens substantiële duurzaamheidswinst te realiseren is buiten Nederland (scope 3), bijvoorbeeld door vroeg in de keten recycleert in te zetten of door zaken

te doen met internationale ketenpartners die werken in schonere fabrieken. Op dit moment zijn er nauwelijks prikkels voor Nederlandse bedrijven om in aanvulling op scope 1 emissiereductie, ook in de toeleveringsketen (buiten de eigen bedrijfs-grenzen en/of buiten Nederland) te komen tot minder primair grondstoffengebruik en scope 3 emissiereductie. Het meetbaar en waardeerbaar maken van scope 3 emissies is van groot belang om bedrijven te stimuleren om efficiënter om te gaan met grondstoffen in hun toeleveringsketen.

Het belang van duurzaamheidswinst in de productieketens wordt ook in het NPCE benoemd, maar er worden in het NPCE geen concrete maatregelen geformuleerd met betrekking tot scope 3 emissies. Ook wordt er geen duidelijk beleidsplan gepresenteerd waaruit volgt hoe scope 3 emissies in de toekomst wel inzichtelijk en waardeerbaar kunnen worden gemaakt. Op deze manier gaat kostbare tijd verloren die ook nu al zou kunnen worden ingezet om bedrijven te stimuleren tot minder grondstoffenverbruik in de productieketen.

De SER is verheugd met uw voornemen om de generatietoets te integreren in de beleidscyclus van het NPCE, zoals ook geadviseerd in de SER-verkenning.⁵

2. Kom met een kabinetsbrede inzet op de grondstoffen-transitie en een adequate uitvoeringsstructuur

In zijn verkenning stelt de SER dat er een kabinetsbrede inzet, een adequate uitvoeringsstructuur en een toereikend budget voor de grondstoffentransitie nodig zijn om een versnelling te realiseren. Voor deze versnelling is het van belang dat de grondstoffentransitie tot prioriteit van het kabinet wordt gemaakt, met een coördinerend bewindspersoon en een kabinetsbrede inzet, waarbij alle ministeries intensief betrokken zijn en circulariteit tot in de haarvaten van ander beleid wordt geïntegreerd. Het stellen van kaders en doelen helpt om richting te geven aan de invulling en uitvoering van de transitie. Daarbij dienen voldoende middelen (onder andere procesgeld) en faciliteiten beschikbaar te worden gesteld zodat alle actoren hun taken serieus kunnen uitvoeren.

Het verheugt de SER dan ook dat u zich nadrukkelijk als coördinerend bewindspersoon inzet voor de grondstoffentransitie en dat bewindspersonen van de meest betrokken vakdepartementen verantwoordelijk zijn voor circulariteit binnen hun eigen beleidsterrein.⁶ Ook wordt in het NPCE de beleidscyclus aangepast zodat deze

---

5 Rijksoverheid (2023) *Nationaal Programma Circulaire Economie*, p.158.

meer synchroon loopt met de beleidscyclus van de Klimaatwet, zodat beide beleidsvelden beter met elkaar kunnen worden geïntegreerd.⁷ Tegelijkertijd benadrukt het NPCE dat voor meer sturende maatregelen eerst nog nadere politieke besluitvorming nodig is over de inzet van financiële middelen, onder meer in het kader van het Klimaatfonds. Dit maakt de gelijkwaardigheid van de circulaire economie als eigenstandig beleidsprogramma kwetsbaar.

We onderschrijven dat de ideale vormgeving van een adequate uitvoeringsstructuur verschilt per fase van de transitie. Om in de versnellingsfase te geraken is het van belang om naast de koplopers die zijn vertegenwoordigd in de transitieteams ook – en in toenemende mate – het peloton bij de uitvoering te betrekken. Daarom wordt in het NPCE benoemd dat de governance geleidelijk wordt aangepast. Van belang is dat u de regie voert en partijen betreft bij beleidsvorming om zo de koppeling tussen beleid en praktijk beter vorm te geven. Een goede koppeling voorziet in inhoudelijke deskundigheid, draagt bij aan maatschappelijk draagvlak en aan eigenaarschap bij de partijen.

3. Stel een eigenstandig, concreet, realistisch en afrekenbaar doel voor de grondstoffentransitie vast

Voor evenwichtige sturing op beide transities heeft ook de grondstoffentransitie een eigenstandig, concreet en afrekenbaar doel nodig, zo stelde de SER in zijn verkenning. De richtinggevende doelen van 2050 en 2030 die nu zijn geformuleerd zijn nog onvoldoende concreet voor burgers, bedrijven, medeoverheden en maatschappelijke partijen, zoals de werkgevers- en werknemersorganisaties, kennis- en onderwijsinstellingen en natuur- en milieuorganisaties om de heldere kaders te krijgen waarbinnen de transitie zich zal moeten voltrekken, en om duidelijk te krijgen wat er concreet van partijen wordt verwacht. De SER ziet perspectief voor versnelling van de grondstoffentransitie door gerichte sturing op duurzame grondstoffen en materialen, via een afrekenbare nationale duurzame grondstoffen- en materialendoelstelling, die zich passend bij de Europese kaders primair op een afname van verschillende vormen van milieudruk richt.

Met de komst van het Circulaire Economie Actieplan van de Europese Commissie⁸ zal Europa ook voor de grondstoffentransitie belangrijke kaders bieden, bijvoorbeeld ten aanzien van productontwerp en levensduurverlenging door onder andere

6 Rijksoverheid (2023) *Nationaal Programma Circulaire Economie*, p.156.

7 Rijksoverheid (2023) *Nationaal Programma Circulaire Economie*, p.158.

8 Europese Commissie (2020) *Een nieuw Circulaire Economie Actieplan*.

langere wettelijk voorgeschreven garantietermijnen en het recht op reparatie.⁹ Op nationaal niveau is het zaak in de pas te lopen met Europese ontwikkelingen.

In het NPCE wordt het belang van een duidelijke richting benoemd, maar dit heeft zich nog niet vertaald in een concrete en afrekenbare doelstelling.¹⁰ In plaats daarvan wordt in het NPCE benoemd dat er gewerkt wordt aan nieuwe, haalbare *richtinggevende* doelstellingen, gericht op reductie van de grondstoffenvoetafdruk, verhoging van het percentage toegepaste hernieuwbare grondstoffen, maximale verlenging van de levensduur van producten en terugwinning van materialen in de afvalfase.¹¹ Of deze doelen ook afrekenbaar gemaakt worden wordt niet benoemd. De concrete invulling van een doelstelling is opnieuw uitgesteld en zal in 2023 worden onderzocht. In 2024 is hier besluitvorming voor voorzien, aangezien er momenteel onvoldoende zicht is op de mogelijke effecten en de haalbaarheid van een tussentijdse doelstelling.

De SER voorziet dat met deze vertraging in het traject om de circulaire economiedoelstellingen te concretiseren, de huidige kabinetsambitie om in 2030 de hoeveelheid abiotische grondstoffen te halveren - die volgens de ICER nu al onder druk staat - buiten bereik komt. Dit risico wordt nog reëler wanneer de besluitvorming over het instrumentarium, die deels afhankelijk is van nadere politieke en financiële besluitvorming volgend op de verkenningen, ook vertraging oploopt.

4. Presenteer ook voor de grondstoffentransitie een coherent instrumentenpakket

Waar er voor de energietransitie al een concreet en uitgebreid beleidsinstrumentarium is ontwikkeld, ontbreekt deze nog voor de grondstoffentransitie. In zijn verkenning stelde de SER dat er ook voor de grondstoffentransitie zo'n uitgebreid instrumentarium nodig is. Deze beleidsinstrumenten moeten voor een belangrijk deel gericht zijn op vermindering van grondstoffengebruik, versnelde toepassing van hernieuwbare grondstoffen en materialen, substitutie naar milieuvriendelijkere varianten en hoogwaardig hergebruik van grondstoffen, materialen en producten uit bestaande ketens. Daarvoor is innovatie hoger op de R-ladder, sociale innovatie en proactief arbeidsmarktbeleid met aandacht voor een gerichte aanpak per sector en regio van groot belang.

---

⁹ Europese Commissie (2023) *Voorstel gemeenschappelijke regels ter bevordering van de reparatie van goederen*. Zie tevens het SER-briefadvies (2022) *Reparatiebevordering*.

¹⁰ Wel zijn er concretere doelen en maatregelen voor 16 productgroepen opgesteld.

¹¹ Rijksoverheid (2023) *Nationaal Programma Circulaire Economie*, p.23.

De visie van het NPCE sluit goed bij aan de SER-verkenning, maar deze visie resulteert nog beperkt in concrete maatregelen en instrumenten. De uitgebreide hoeveelheid maatregelen uit het NPCE zijn een mix van stimulerende, normerende en beprijsende maatregelen, maar de coherentie ontbreekt en ze zijn nog niet concreet, meetbaar en tijdsgebonden. De meeste maatregelen die in het NPCE worden genoemd zijn stimulerende maatregelen of verkenningen en onderzoeken naar afrekenbare doelen of meer richtinggevend instrumenten (zoals normeren en beprijsen). In dat geval is er ook enkel financiële dekking voor het onderzoek of de verkenning, en niet voor de eventuele uitvoering van de uitkomst van de verkenning. De doelen of instrumenten zelf zijn dus voor het grootste gedeelte nog in ontwikkeling, waardoor het moeilijk is in te schatten of het NPCE ook effectief zal zijn om de grondstoffentransitie te versnellen. Verder worden er in het NPCE maar beperkt nieuwe maatregelen voor sociale innovatie of hoogwaardige inzet van biograndstoffen benoemd, terwijl deze voor versnelling én integrale sturing van groot belang zijn. Zoals de SER reeds eerder stelde in het advies *Biomassa in Balans* is het van belang om binnen de grenzen van de beschikbaarheid van duurzame biograndstoffen prioriteit te geven aan een zo hoogwaardig mogelijke inzet van biograndstoffen en de inzet op laagwaardige toepassingen af te bouwen.¹² De SER is daarom bezorgd over de voorgestelde additionele inzet op laagwaardige toepassing van biograndstoffen, zoals recent is geadviseerd in het IBO-klimaat.¹³ Een dergelijke inzet is strijdig met dit principe en komt niet overeen met het duurzaamheidskader biograndstoffen van het kabinet.¹⁴

Daarnaast zijn sommige instrumenten voor de grondstoffentransitie afhankelijk van de beschikbaarheid van middelen in het Klimaatfonds, waar deze maatregelen vooral beoordeeld worden op scope 1 emissiereductie. Het is, zoals de SER in zijn verkenning heeft benadrukt, juist belangrijk eigenstandige middelen voor de grondstoffentransitie vrij te maken, zodat ook instrumenten die vooral bijdragen aan scope 3 emissiereductie, biodiversiteitsherstel of leveringszekerheid kunnen worden ingevoerd.

Tot slot

Wanneer er duidelijke doelen en kaders worden gesteld door het kabinet, en wanneer deze doelen en kaders worden geconcretiseerd in een heldere beleids-

---

12 SER (2020) Advies *Biomassa in balans*.

13 IBO Klimaat (2023) *Scherpe doelen, scherpe keuzes: IBO aanvullend normerend en beprijsend nationaal klimaatbeleid voor 2030 en 2050*.

14 Tweede Kamer (2020) *Kamerbrief over duurzaamheidskader biograndstoffen*.

instrumentenmix, weten burgers, bedrijven, medeoverheden en maatschappelijke partijen, zoals de werkgevers- en werknemersorganisaties, kennis- en onderwijsinstellingen en natuur- en milieuorganisaties waar zij aan toe zijn. Dit is wat de SER betreft een noodzakelijke voorwaarde om sturing op de grondstoffentransitie mogelijk te maken en deze ook te versnellen. Het is duidelijk dat u volle vaart wilt maken met de grondstoffentransitie en dit wordt door de SER zeer gewaardeerd. Ondanks de goede intenties en ambities geeft het NPCE de SER onvoldoende houvast dat hiermee de versnelling van de grondstoffentransitie die zo hard nodig is ook daadwerkelijk aanstaande is.

De SER is graag bereid om met u mee te denken over hoe we in de toekomst nog beter kunnen sturen op de grondstoffentransitie. Onder meer door te adviseren over de manier waarop bedrijven – in aanvulling op scope 1 emissiereductie – ook gestimuleerd kunnen worden om scope 3 emissies te reduceren, door met u in gesprek te gaan over de governance en door mee te werken aan de vormgeving van een coherente instrumentenmix¹⁵ op het moment dat er duidelijke doelen en kaders zijn gesteld. Juist door beleid en praktijk te koppelen kunnen we de grondstoffentransitie versnellen.

Hoogachtend,

Kim Putters
Voorzitter SER

---

15 Voortbouwend op de SER-verkenning (2018) *Financiële instrumenten voor een circulaire economie*.

Bijlage

Samenstelling commissie Duurzame Ontwikkeling (DUO)

Leden

Onafhankelijke lid

drs. E.H.T.M. (Ed) Nijpels (voorzitter)
 prof. dr. H.L.F. (Henri) de Groot
 prof. dr. K. (Katrien) Termeer
 L.C. (Luce) van Kempen, MSc.

Ondernemersleden

drs. M. (Mark) Heijmans (LTO-Nederland)
 drs. J. (Joran) Rust (VNO-NCW/MKB-Nederland)
 ing. F.J. (Frits) de Groot (VNO-NCW/
 MKB-Nederland)
 drs. M. (Martijn) Broekhof (VNCI)

Werknemersleden

dr. V. (Viera) van den Bergh-Spanikova (CNV)
 drs. C.J.M (Caroline) Rietbergen (FNV)
 B. (Bas) van Weegberg LLM (FNV)
 A.C. (Amerik) Klapwijk, MSc. (VCP)

Plaatsvervangende leden

drs. K.M.C. (Kristel) Lageweg
 P.J.M. (Petra) Bolster-Damen
 mr. C.C. (Klaartje) de Boer

Natuur- en milieuorganisaties

drs. K. (Kirsten) Sleven (Vereniging Milieudefensie)
 drs. R. (Rob) van Tilburg (Stichting Natuur en
 Milieu)

Adviserende leden

drs. G. (Guido) Braam
 dr. F.J. (Frank) Dietz (PBL)
 drs. S. (Sophie) Steins Bisschop (DNB)
 dr. P. (Peter) Zwaneveld (CPB)
 A.M.D. (Aniek) Moonen, BSc (Jonge Klimaat-
 beweging)
 drs. J.F. (Jos) Reinhoudt (MVO Nederland)

drs. A. (Aldert) Hanemaaijer
 G. (Guido) Schotten
 dr. E.S. (Esther) Mot

Ministeriële vertegenwoordigers

M. (Mattheus) van der Pol, BSc. (EZK)

drs. M. (Martine) Roza-Molenschot (IenW)

dr. T. (Tobias) Theys (SZW)

Secretariaat

drs. S.J.C. (Sarah) van Hugte

drs. R. (Rosalie) de Bruijn

dr. A. (Alexander) van der Vooren

Publicatieoverzicht

Algemeen

Publicaties van de SER verschijnen digitaal. Alle publicaties zijn te downloaden op onze website www.ser.nl. Sommige publicaties zijn in boekvorm te bestellen via communicatie@ser.nl. Van de adviezen verschijnt eveneens een Engelstalige samenvatting. Deze is te vinden op de webpagina van het desbetreffende advies en de Engelstalige website van de SER.

Adviezen

Advies Meer vaart maken met de grondstoffentransitie - Reactie op het Nationaal Programma

Circulaire Economie 2023-2030

2023, 22 pp., publicatienummer 23/04

Advies Naar verdere succesvolle toepassing van sociale innovatie

2023, n.n.b. pp., publicatienummer 23/03

Advies Balans en houdbaarheid alternatieve geschillen-beslechting voor consumentenzaken

2023, n.n.b. pp., publicatienummer 23/02

Advies Waardevol werk: publieke dienst-verlening onder druk - Oplossingsrichtingen voor de arbeidsmarktcrapte

2023, 200 pp., publicatienummer 23/01

Verkenning Hoe wonen werkt- Een sociaal-economische verkenning

2022, 90 pp., publicatienummer 22/09

Advies Tastbaar beleid voor de jeugdzorg

2022, 20 pp., publicatienummer 22/08

Advies Reparatiebevordering

2022, n.n.b., publicatienummer 22/07

Verkenning Evenwichtig sturen op de grondstoffentransitie en de energietransitie voor brede welvaart

2022, 86 pp., publicatienummer 22/06

Advies Arbeidsmarktproblematiek maatschappelijke sectoren

2022, 44 pp., publicatienummer 22/05

Advies Grenswaarde arseen en arseenverbindingen

2022, 18 pp., publicatienummer 22/04

Advies Hybride werken

2022, 109 pp., publicatienummer 22/03

Verkenning Veelbelovend - Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021

2022, 146 pp., publicatienummer 22/02

Advies Coronatoegangsbewijzen

2022, 18 pp., publicatienummer 22/01

Advies Effectieve Europese gepaste zorgvuldigheidswetgeving voor duurzame ketens
2021, 24 pp., publicatienummer 21/11

Advies Werken zonder armoede
2021, 224 pp., publicatienummer 21/10

Advies Gelijke kansen in het onderwijs - Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen
2021, 126 pp., publicatienummer 21/09

Advies Sociaal-economisch beleid 2021-2025 - Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving
2021, 45 pp., publicatienummer 21/08
Een kansrijke start voor alle kinderen - Naar inclusieve en toegankelijke voorzieningen voor kinderen van 0-13 jaar
2021, 28 pp., publicatienummer 21/07

Verkenning Naar duurzame toekomstperspectieven voor de landbouw
2021, 68 pp., publicatienummer 21/06

Advies Jeugdzorg: van systemen naar mensen - Tien aanbevelingen voor de korte termijn
2021, 70 pp., publicatienummer 21/05

Advies Aan de slag voor de zorg - Een actieagenda voor de zorgarbeidsmarkt
2021, n.n.b., publicatienummer 21/04

Advies Jongenplatform Studeren zonder druk - Voorstel voor een nieuw stelsel van studiefinanciering
2021, 150 pp., publicatienummer 21/03

Advies Grenswaarde voor soja-allergenen
2021, 26 pp., publicatienummer 21/02

Advies Reshoring
2021, 28 pp., publicatienummer 21/01

Advies Private Scholingsmiddelen
2020, 90 pp., publicatienummer 20/10

Verkenning Platformeconomie
2020, 180 pp., publicatienummer 20/09

Advies Samen naar duurzame ketenimpact - Toekomstbestendig beleid voor internationaal MVO
2020, 92 pp., publicatienummer 20/08

Advies Biomassa in balans - Een duurzaamheidskader voor hoogwaardige inzet van biogrondstoffen
2020, 170 pp., publicatienummer 20/07

Advies Markt voor persoonlijke dienstverlening in internationaal perspectief - Varianten en denkrichtingen
2020, 102 pp., publicatienummer 20/06

Advies Directe import van buiten de EU - Gelijke bescherming én gelijk speelveld!
2020, 70 pp., publicatienummer 20/05

Verkenning & advies Biomonitoring en sensing - Gezondheid en privacy op de werkvloer centraal
2020, 96 pp., publicatienummer 20/04

Advies Bevorderen van deelname medewerkers aan or
2020, 46 pp., publicatienummer 20/03

Rapporten

Verbreiding en versterking financiering mkb

2014, 80 pp., ISBN 978-94-6134-067-2

Energieakkoord voor duurzame groei

2013, 146 pp., ISBN 978-94-6134-057-3

Nederlandse economie in stabiel vaarwater: een macro-economische verkenning

2013, 64 pp., ISBN 978-94-6134-052-8

Engelstalige publicaties

TTIP - Transatlantic Trade and Investment Partnership

2016, 196 pp., ISBN 978-94-6134-081-8, ordeno. 16/04E

The power of consultation: The Dutch consultative economy explained

General brochure, 2010, 34 pp., ISBN 978-94-6134-011-5

Europe 2020: The New Lisbon Strategy

Abstract, 2009, 40 pp., ISBN 90-6587-991-9, ordeno. 2009/04E

Social and Economic Council's Statement on International Corporate Social Responsibility

Statement, 2008, 91 pp., ISBN 90-6587-983-8

On sustainable globalisation: A world to be won

Abridged version, 2008, 132 pp., ISBN 90-6587-979-X, ordeno. 2008/06E

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 525

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Tekst

Commissie Duurzame Ontwikkeling (DUO)

Fotografie

Omslag: Bima productie

Vormgeving en druk

2D3D, Den Haag (basisontwerp);

SER, afdeling Communicatie, Grafische vormgeving

© 2023, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

Contactgegevens

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 525

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

© 2023, Sociaal-Economische Raad